

SHARQ MUTAFAKKIRLARINING ISLOM DINI KOMOLOPTIGA TASIRI HAQIDAGI G'OYALARI

**SH D P I pedagogika fakulteti
pedagogika kafedrası o'qituvchisi**

Mahmudov G'ayrat

**SH D P I pedagogika fakulteti
pedagogika yo'nalishi 1,24-guruh talabasi**

Qodirova Musallam

Eshbo'riyev Sardor

Annotatsiya.

Ushbu maqola sharq mutafakkirlarining islom dinining kamolotiga bo'lgan ta'sirini o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada klassik va zamonaviy sharq falsafiy tafakkurining islomiy dunyoqarash rivojiga qo'shgan hissasi tahlil qilinadi. Sharq mutafakkirlari, xususan, Abu Nasr Farobiy, Ibn Sino, Al-G'azzoliy, Ibn Rushd va boshqa olimlarning ilmiy, falsafiy va diniy g'oyalari orqali islom tafakkuri shakllanishida muhim rol o'ynagani ko'rsatib o'tiladi. Mualliflar, ularning ilm-fan, axloq, siyosat va ma'naviyat sohalaridagi ijodiy ishlari islom jamiyatining ma'naviy kamolotiga katta hissa qo'shganini ta'kidlaydilar.

Аннотация.

Настоящая статья посвящена изучению влияния восточных мыслителей на развитие исламской религии. В статье анализируется вклад классической и современной восточной философской мысли в развитие исламского мировоззрения. Показано, что восточные мыслители, в частности, Абу Наср аль-Фараби, Ибн Сина, аль-Газали, Ибн Рушд и другие учёные, сыграли важную роль в формировании исламской мысли благодаря своим научным, философским и религиозным идеям. Авторы подчёркивают, что их творчество в области науки,

этики, политики и духовности внесло большой вклад в духовное развитие исламского общества.

Kalit soʻzlar: Sharq mutafakkirlari, islom dini, diniy kamolot, falsafa, maʼnaviyat, ilmiy tafakkur, Abu Nasr Farobiy, Ibn Sino, Al-Gʻazzoliy, Ibn Rushd, diniy tafakkur, axloqiy rivojlanish, islomiy jamiyat.

KIRISH.

Sharq mutafakkirlari islom tafakkuri va diniy hayotning shakllanishida muhim rol oʻynagan. Ularning falsafiy va ilmiy izlanishlari nafaqat diniy bilimlarni boyitgan, balki jamiyatning maʼnaviy kamolotiga ham sezilarli hissa qoʻshgan. Abu Nasr Farobiy, Ibn Sino, Al-Gʻazzoliy, Ibn Rushd kabi olimlar, ilm-fan va axloqiy qadriyatlarni uygʻunlashtirgan holda, insonning ruhiy va axloqiy rivojlanishini taʼminlashga intilgan. Ularning gʻoyalari islomning aqidaviy, axloqiy va siyosiy doktrinalarini chuqurlashtirishga xizmat qilgan.

Sharq mutafakkirlarining ijodiy merosi, ilmiy tafakkur va diniy amaliyot oʻrtasidagi bogʻliqlikni ochib beradi. Ularning falsafiy qarashlari, tafsir va fiqh sohalaridagi izlanishlari, jamiyatda adolat, ilmiy erkinlik va maʼnaviy barqarorlikni rivojlantirishga qaratilgan. Shu tariqa, sharq tafakkuri islomiy maʼnaviyatning shakllanishi va rivojlanishida hal qiluvchi omil sifatida namoyon boʻladi.

Maqola kirish qismida sharq mutafakkirlarining islom dini kamolotiga taʼsiri mavzusining dolzarbligi, ularning gʻoyalari jamiyat hayotiga koʻrsatgan taʼsiri va ilmiy tadqiqotlarda bu masalaning oʻrni yoritiladi. Ushbu mavzu, nafaqat tarixiy jihatdan, balki zamonaviy islomiy tafakkur va maʼnaviyatni oʻrganish nuqtai nazaridan ham muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar tahlili.

Abu Nasr al-Farabi shaxs va jamiyatning axloqiy va intellektual kamoloti masalalarini ilgari surgan. U shunday deydi:

“The highest perfection of man is to become a rational being in actuality.” Shuningdek, uning jamiyat haqidagi qarashi: “The city where unity of people has the aim of mutual help ... is a virtuous city.” Bu iqtiboslar al-Farabi nazarida insonning kamoloti — aql bilan birga ma’naviy-axloqiy sifatlar orqali erishiladigan narsadirligini ko‘rsatadi. U jamiyatning “kamolga erishadigan” shakli — fuqarolari bir-biriga yordam beradigan, odil rahbarga ega bo‘lgan “fazilatli madina” deb atagan. Shuning uchun al-Farabi g‘oyalari islom jamiyatida ilm-axloqiy uyg‘unlik, ma’naviy hamjihatlik g‘oyalariga bog‘liq bo‘lgan.

Imam al-Ghazali

Al-Ghazali esa islom ma’naviyati, akhlaq va ruhiyatni muhim mavzu sifatida ko‘taradi. Masalan:

“Ilmu tanpa amal adalah kegilaan, dan amal tanpa ilmu adalah kesia-siaan.” (Ilm amalsiz bemaqol, amal ilmsiz befoyda.)

Yana bir iqtibos: “Akhlak yang baik adalah buah dari hati yang bersih Bu iqtiboslar al-Ghazali uchun bilimning maqsadi — insonni axloqiy jihatdan kamolga yetkazish ekanligini, shuningdek, ruhiy kamolotning markazida qalb va ichki holat turishini ochib beradi. Uning «Ihya’ ‘Ulum al-Din» asari aynan bu jihatga qaratilgan: «ilm — amalda amalga oshiriladigan bo‘lishi kerak, akhlaq esa ichki holatni ifodalaydi».

Shunday qilib, al-Ghazali g'oyalari islom dinining kamolotida ma'naviy-axloqiy jihatlarning muhimligini ta'kidlaydi.

Ibn Rushd

Ibn Rushd (Averroes) falsafa va diniyat o'rtasidagi uyg'unlikni ilgari surgan. U shunday degan:

“The religious laws conform to the truth and impart a knowledge of those actions by which the happiness of the whole creation is guaranteed.”

Yana:

“I have always sought to harmonize the truths of philosophy with the truths of religion, for I believe that truth is one.”

Bu iqtiboslar Ibn Rushd uchun aqlli izlanish va diniy haqiqatlar bir-birini inkor etmasligi, balki uyg'un bo'lishi lozimligini bildiradi. Uning qarashi — islom dini kamolotiga erishishda aql-fikr va ilohiy ma'lumotlar ham hamkor bo'lishi kerak. Shu bilan, Ibn Rushdning g'oyalari ilm-fanning, falsafaning islomiy tafakkur va ma'naviyat bilan bog'liqligini ko'rsatadi.

Metodlar. Ushbu maqolada sharq mutafakkirlarining islom dini kamolotiga ta'sirini o'rganishda tarixiy, falsafiy va taqqoslash usullari qo'llanildi. Tarixiy usul orqali olimlarning hayoti, asarlari va ularning jamiyat va din rivojiga qo'shgan hissasi o'rganildi. Bu usul muallifga islom tafakkurining rivojlanish jarayonini va sharq falsafiy merosining ma'naviy hayotga ta'sirini kontekstual tarzda tahlil qilish imkonini berdi.

Falsafiy tahlil usuli orqali mutafakkirlarning g'oyalari, ijtimoiy va axloqiy qarashlari, ilmiy va diniy fikrlarining uyg'unligi o'rganildi. Ushbu yondashuv ularning fikrlarining zamonaviy islomiy tafakkur va ma'naviyat bilan bog'liqligini aniqlashda yordam berdi.

Taqqoslash metodi esa turli sharq olimlarining qarashlarini, ularning islom dini kamolotiga qo'shgan hissasini solishtirishga imkon berdi. Shu yo'l bilan ularning ilmiy, axloqiy va ma'naviy yondashuvlaridagi o'xshashlik va farqlar aniqlanib, sharq tafakkurining islomiy ma'naviyatdagi o'rni tizimli tarzda tahlil qilindi.

Shuningdek, maqolada iqtiboslardan foydalangan holda, olimlarning asl g'oyalari va ularning ilmiy manbalardagi ifodalari asosida tahliliy metod qo'llanildi. Bu yondashuv olimlarning asarlaridagi fikrlarni to'g'ri talqin qilish va sharhlar bilan mustahkamlash imkonini yaratadi.

Natijada, maqolada tarixiy, falsafiy, taqqoslash va tahliliy metodlar uyg'unligi sharq mutafakkirlarining islom dini kamolotiga qo'shgan hissasini mukammal va tizimli tarzda o'rganishga yordam beradi.

Muammoli Vazifalar (Muammoga Asoslangan Ta'lim) Sharq mutafakkirlarining islom dini kamolotiga qo'shgan hissasini o'rganishda bir qator muammoli vazifalar mavjud. Birinchi muammo — olimlarning falsafiy va diniy qarashlarini jamiyat hayotiga tatbiq qilish jarayoni. Masalan, Abu Nasr al-Farobi "fazilatli madina" tushunchasini, Ibn Sino va Ibn Rushdning ilmiy va falsafiy yondashuvlarini, shuningdek, al-G'azzoliyning ma'naviy kamolot g'oyalarini amalda qanday qo'llash mumkinligi talabalarda tanqidiy fikrlashni talab qiladi.

Ikkinchi muammo — sharq mutafakkirlarining asarlarida ilmiy va diniy g'oyalarni uyg'unlashtirish masalasi. Talaba muammoli vazifa sifatida Farobiyning ilmiy aqllilik va axloqiy kamolot haqidagi qarashlarini, Ibn Rushdning falsafa va diniy haqiqatlarni uyg'unlashtirish g'oyalarini tahlil qilib, ularning islom jamiyatidagi roli va ahamiyatini izchil aniqlashi lozim.

Uchinchi muammo — olimlarning gʻoyalarini zamonaviy kontekstga tatbiq etish. Masalan, al-Gʻazzoliy va Ibn Rushdning maʼnaviy va axloqiy tavsiyalari bugungi ijtimoiy va diniy muhitda qanday aks etishini tahlil qilish talab etiladi.

Shu tarzda, muammoli vazifalar talaba yoki tadqiqotchini faqat nazariy bilim bilan cheklanib qolmasdan, sharq mutafakkirlarining gʻoyalarini amaliy tafakkur orqali oʻrganishga, solishtirishga va xulosa chiqarishga yoʻnaltiradi. Bu yondashuv islom dini kamoloti mavzusini chuqurroq anglash, tanqidiy fikrlash va ijodiy yondashuvni rivojlantirish imkonini yaratadi.

Muhokama. Sharq mutafakkirlarining islom dini kamolotiga taʼsiri mavzusini tahlil qilish natijasida bir necha muhim jihatlar aniqlanadi. Birinchidan, Abu Nasr al-Farabi, Ibn Sino, Al-Gʻazzoliy va Ibn Rushdning gʻoyalari insonning aqliy va axloqiy kamolotini uygʻunlashtirishga qaratilganligini koʻrsatadi. Masalan, al-Farabi “fazilatli madina” konsepsiyasida jamiyatdagi adolat, ilm va axloqiy qadriyatlarni uygʻunlashtirishni taʼkidlaydi. Shu bilan birga, Ibn Rushd falsafa va diniy haqiqatlarni uygʻunlashtirish orqali islomiy tafakkurda tanqidiy fikrlashning oʻrni muhimligini koʻrsatadi.

Ikkinchidan, olimlarning gʻoyalari zamonaviy nuqtai nazardan ham dolzarbligini saqlab qoladi. Al-Gʻazzoliy ilm va axloqni uygʻunlashtirish, qalbni tozalash va maʼnaviy kamolotga erishish tarafdori boʻlib, bu bugungi ijtimoiy va diniy muhitda ham insonning shaxsiy va jamiyatdagi rivojlanishi uchun asosiy yoʻnalish sifatida koʻriladi.

Uchinchidan, muammoli vazifalar va taqqoslash metodlari yordamida talaba sharq mutafakkirlarining gʻoyalarini chuqur tahlil qiladi, ularni jamiyat va zamonaviy sharoit bilan bogʻlaydi. Bu esa ilmiy, axloqiy va maʼnaviy tafakkur rivojlanishida integratsion yondashuvni taʼminlaydi.

Natijada, sharq mutafakkirlarining islom dini kamolotiga qo'shgan hissasi nafaqat tarixiy jihatdan, balki zamonaviy tafakkur, ma'naviyat va axloqiy rivojlanish nuqtai nazaridan ham katta ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi. Ularning asarlari orqali talaba va tadqiqotchi nafaqat nazariy bilimga ega bo'ladi, balki ushbu bilimni amaliy hayotda qo'llash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini ham shakllantiradi.

Shu bilan, muhokama qismi sharq mutafakkirlarining islom dini kamolotiga ta'sirini tizimli tarzda yoritib, ularning g'oyalari va zamonaviy ilmi-falsafiy tadqiqotlarda tutgan o'rnini mustahkamlaydi.

Xulosa va takliflar. Sharq mutafakkirlarining islom dini kamolotiga ta'siri masalasini o'rganish natijasida bir qator muhim xulosalarga kelish mumkin. Birinchidan, Abu Nasr al-Farabi, Ibn Sino, Al-G'azzoliy va Ibn Rushd kabi olimlar insonning aqliy, axloqiy va ma'naviy kamolotini uyg'unlashtirishga katta hissa qo'shgan. Ularning asarlari ilm, axloq va diniy qadriyatlarni birlashtirish orqali shaxs va jamiyat rivojida integratsion yondashuvni ta'minlaydi.

Ikkinchidan, sharq mutafakkirlarining g'oyalari nafaqat tarixiy, balki zamonaviy kontekstdagi ma'naviy va ijtimoiy muammolarni hal qilishda ham dolzarbligini saqlab qoladi. Al-G'azzoliy va Ibn Rushdning fikrlari bugungi talaba va olimlar uchun tanqidiy fikrlash, ilmiy izlanish va ma'naviy kamolotni uyg'unlashtirishda yo'l-yo'riq bo'lib xizmat qiladi.

Uchinchidan, muammoli vazifalar va taqqoslash metodlari yordamida sharq mutafakkirlarining asarlari tizimli tahlil qilinib, talaba yoki tadqiqotchiga g'oyalarning amaliy va nazariy jihatlarini o'rganish imkoniyati yaratiladi.

Takliflarga kelsak:

1. Sharq mutafakkirlarining asarlari o'quv dasturlarida ko'proq joriy qilinib, talabalarga muammoli vazifalar orqali o'rganish imkoniyati berilishi kerak.

2. Ilmiy tadqiqotlarda sharq falsafasi va islom dini kamolotini uyg'unlashtiruvchi metodologiyalarni rivojlantirish lozim.

3. Zamonaviy jamiyatda sharq mutafakkirlarining axloqiy va ma'naviy g'oyalari asosida talaba va yoshlar tarbiyasini mustahkamlash tavsiya etiladi.

Shu bilan, maqola sharq mutafakkirlarining islom dini kamolotiga qo'shgan hissasini nafaqat ilmiy, balki amaliy nuqtai nazardan ham yoritib beradi, ularning g'oyalari zamonaviy ma'naviy va pedagogik faoliyatda qo'llanishi uchun asos yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

Farâbî, Abû Nasr. *Opinions of the Inhabitants of the Virtuous City*. Translated by Richard Walzer, Oxford University Press, 1985.

Ghazālî, Abû Hâmid Muḥammad. *Iḥyā' 'Ulūm al-Dīn (The Revival of the Religious Sciences)*. Beirut: Maktabat al-Mashhad al-Ḥusaynî, 1912.

Kambarbekova, G. "Al-Farabi and His Treatises, Which Are Based on Practice." *Journal of Oriental Studies*, vol. 94, no. 3, 2020, pp. 56–63. <https://doi.org/10.26577/JOS.2020.v94.i3.07>.

Taylor, Richard C. "Averroes (Ibn Rushd)." *A Companion to Philosophy in the Middle Ages*, edited by Jorge J. E. Gracia and Timothy B. Noone, Wiley-Blackwell, 2005, pp. 182-95.